
 BUTLLETÍ DEL  
CENTRE EXCURSIONISTA  
DE CATALUNYA 

ANY VII

MAIG

N.º 28

SOTA TERRA

Preliminars per una excursió espeleològica

Uns quants entusiastes per la ciència espeleològica havíem projectat una excursió al macís cretaci que s'estén de Begues a Sant Pere de Ribes y de les Costes de Garraf a Ordal, a fi d'explorar el gran nombre d'avenchs, alguns d'ells famosíssims en tota l'encontrada; però com que ningú sabia la fondaria que tenien, era una mica aventurat marxar ab una escala de 60 metres, única de que podiem disposar. Per xò vaig decidir-me a marxar jo primer pera fer lo sondeig preliminar y estudiar ab anticipació y calma la manera de fer l'exploració.

No m'entretindré en explicar tots els detalls de l'excursió, sinó tant sols els referents al objecte preferent d'ella.

Desde Begues, primer centre d'exploració, vaig dirigir-me, a les quatre del matí del dia de Sant Joan, al *avench del Clos*, situat a una hora de la població y de molta fama en el país. Com que la veu pública deya que era fondíssim, vaig preparar la sonda de 80 metres, tenint la desilusió de veure que ja arribava al fons als 26. La boca no té més que 1 metre de diàmetre, y l'obertura no és ben vertical, sinó inclinada en direcció al NO.

Desde allí vaig dirigir-me a la *Morella*, a fi de ferme

càrrech de la topografia del país; al O. d'aquesta montanya's troba l'*avench del Bruch*, no gayre conegut a causa de sa situació amagada al fons d'un torrent. Se coneix que quan plou s'hi escorra un gran devassall d'aigua, el qual forma un bonich penjoll d'estalagmites que's perden en la negror del abim. La boca no té més que 2 metres de diàmetre, però tot seguit s'aixampla a l'interior, formant una cova d'immenses bòvedes, quals parets no és possible distingir desde dalt ab tot y entrarhi'l sol. Desenrotllada la corda de 80 metres y tirada la sonda, baixà en poch segons, donant una forta estrevada. Ab el pes vaig conèixer que encara no havia tocat al fons, y, per lo tant, hi afegírem una altra corda que'ns assenyala una profunditat de 96 metres. La sonda pujà bruta de fanch. A fi de cerciorarnos de si'l sondatge havia sigut exacte, tornàrem a llençar el pes dintre l'*avench*; però aquesta vegada's coneix que topà contra una roca del fons y tallà la corda a ran del nus de la meteixa manera que ho hauria fet un ganivet. Sort que no hi havia per allí cap més *avench* per sondejar, y per lo tant tenia temps per arreglar a Begues una altra sonda.

A la tarda del meteix dia marxàrem ab un guia cap a la *cova de can Figueras*, situada a mitja hora del poble: no té res de particular. L'entrada és de mitj metre, y la direcció, de NE. a SO., y l'interior, de 8 metres de llargada per 5 d'amplada. Passàrem llarga estona fent excavacions que no donaren cap resultat.

Ab tres quarts més de camí arribàrem a la *cova de can Sadurní*, la qual no és més que una caverna de regulars dimensions descoberta gracies a un ensorrament de la roca, ensorrament motivat per una altra caverna continuació, probablement, de l'actual. Y férem també excavacions sense cap resultat.

D'allí'ns dirigírem al *avench de can Sadurní*; però vaig tenir la mala sort de que'l guia, per més que buscà, no'l sapigué trobar, y açò que diuen que té dues boques grandioses. Com que se'ns féu de nit, no tingerem més remey que retornar a Begues sense haverlo sondejat.

Al sentdemà ja'm trobava a Oleseta de Bonesvalls, y a la meteixa tarda ja vaig anar a veure l'*avench de l'Esquerrà*, situat una hora lluny, al costat del camí de Vilanova y en lo fons de la vall, de manera que en temps d'aiguats hi ha de caure molta aigua. La boca té 3 metres de diàmetre, però després s'aixampla molt més. La fondaria és de 76 metres. A pochs passos d'aquest *avench* n'hi hà un altre de molt estret que sondejat sols donà 10 metres; però's coneix que té comunicació ab l'anterior per quant la seva boca estava completament tapada ab teranyines y tant prompte hi haguarem tirat la sonda's mogué en l'interior un gran esvalot de rates-pinyades, quines forçosament havien d'haver entrat per l'altra boca.

Al dia següent, a les quatre de la matinada, ja estava de camí per anar al més cèlebre *avench* de tota l'encontrada, al de la *Ferla*; però abans vaig pujar al *puig de la Mola* per donar una ullada a la topografia del terreno, dato interessant que deu precedir al estudi de son interior. Prop de la meteixa *Mola* hi ha un *avench* que sols té 10 metres de fondaria, però que's coneix que és l'entrada d'una gran cova.

L'*avench de la Ferla* és d'aquells que impressionen per la seva feresa: la boca té 5 metres de diàmetre y està rodejada d'arbres y arbustos; l'interior és negre com una gola de llop. La gent del país conta mil faules referents a n'aquest *avench*, essent una de les més curioses la de que una vegada hi caigué un moltó ab una esquella assenyalada, y que després aquesta fou trobada al mar. Ja veurem més endavant com aquesta falla pot esser una gran veritat. Jo vaig tirarhi la sonda de 200 metres, la qual baixà verticalment sense tocar en lloch en cinch segons, trobant el fons als 105 metres. El pes y la corda pujaren molls y bruts de fanch; lo meteix passà ab els successius tan-teigs. La situació especial d'aquest *avench* fa que quan plou hi caigui un verdader riu d'aigua. Hont pot anar a sortir?

En lo *fons de Vallossera* hi ha una gran rocassa que té un esquey horitzontal tant estret que ab prou feynes si s'hi

pot entrar arrastrantse; però en l'interior s'hi troba un avench de 2 metres de diàmetre per 35 de fondaria. Serà impossible baixarhi a menys d'engrandir l'entrada mitjansant unes quantes barrinades.

L'*avench d'en Parrilla*'s troba a tres quarts d'Oleseta y ve a esser lo *canyet* o cementiri de tots els animals. Fins me diguerenque un dels partits del jovent del poble hi havia tirat lo *piano de manubri* del partit contrari. Potser algun dia resultarà esser un instrument prehistòrich!

A Oleseta hi hà alguns altres avenchs, com el *d'Esteles*; però'm digueren que no tenien gaire fondaria, lo qual, junt ab el poch temps de que disposava, fou causa de que no anés a sondejarlos.

Poca cosa'm creya trobar a Vallirana; però, Déu n'hi dó, vaig recullir alguns datos interessantíssims que de les observacions que vaig fer crech que són ben certs. Diu la gent que la *font d'Armena*, situada prop del poble, té son origen en uns avenchs que hi ha en el *pla d'Ardenya*, a una hora de Vallirana. Lo cert és que quan plou molt en l'esmentat pla la font revé ab aigua bruta, arrastrant fulles, tronchs, cagallons de bé, y, lo que és més particular, *peixos*; y si l'aigüat és tant fort, l'aigua sobrix per un altre forat situat 2 metres més amunt que la font. Un home del poble'm digué que quan ell era petit aquet segon forat era una mica més ample, de manera que s'hi havia pogut ficar, y que a dintre hi trobà un gros estany d'aigua hont hi havia molts peixos. En l'impossibilitat de poder passar per l'esmentat forat sense tirarhi un parell de barrinades, vaig decidirme a visitar els avenchs del *pla d'Ardenya*, origen, segons la gent, de la font y llach soterrani.

El *pla d'Ardenya* té uns 2 kilòmetres de llargada per 1 d'amplada, y pot dirse que és un verdader garbell, tant gran és el nombre de forats o avenchs que s'hi troben. Vaig seguir els 6 més importants, y, no obstant, són tots ells impracticables a causa dels enrunaments, venint a formar una especie d'embuts hont se cola l'aigua en temps de pluja. El més fondo té 17 metres, y encara la

boca està obstruïda per una roca. En alguns d'ells, de 3 o 4 metres, vaig baixarhi, trobanthi petites coves plenes de brossa arrastrada per l'aigua, y en una d'elles l'ossamenta d'un bou.

Vora'l meteix pla hi ha la *cova Freda*, avuy quasi ensorrada del tot, per la qual surt una corrent d'aire molt fret a l'istiu y calent a l'ivern.

Del *pla d'Ardenya* vaig baixar a la *Fou*, feréstega vall plena de timbes, hont hi ha dues coves: la del *Recó*, que no és més que una petita caverna, y la *cova Fonda del recó de la Fou*, que està formada per una galeria d'uns 30 metres en direcció NS. Com que'l guia no m'havia parlat d'aquesta cova, no duym cines, y per lo tant no la poguem explorar. La seva situació era molt apte perquè fos habitada.

Al sentdemà vaig visitar la *Penya esquorada*, la qual, com son nom indica, no és més que una gran esquerdada motivada per un moviment del terreny. Vaig seguir-la tota, podent arribar tant sols a la profunditat de 10 metres: lo demés està tapat.

Vist ja tot quan m'interessava, vaig dirigir-me a Sant Sadurní de Noya, hont, a prechs del diputat provincial y entusiasta per l'espeleologia en March Mir y altres persones, vaig donar una conferencia en lo Centre Agrícola Catòlich sobre l'Espeleologia, son objecte y ventatges, especialment per l'agricultura.

## DEDUCCIONS

Com a resultat d'aquesta excursió preliminar y considerant les observacions fetes, dedueixo:

1.<sup>er</sup> Que'ls avenchs del macís cretaci de Begues y Oleseta, especialment els del *Bruch*, *Ferla* y *Esquerrà*, són l'entrada de cavernes grandioses hont tenen origen les corrents d'aigua que surten en les Costes de Garraf.

2.<sup>on</sup> Que en el *pla d'Ardenya* té son origen la font d'*Armena*, la qual està regularisada per un sífó alimentat per un llach o dipòsit grandios.

3.<sup>er</sup> Que per fer una exploració en deguda forma's necessita disposar al menys de 1,000 pessetes y d'un verdader tren de material espeleològich. Sense això no podria ferse res interessant.

N. FONT Y SAGUÉ

---

## DE SANT FELIU DE PALLEROLS A OLOT, PASSANT PER LA DRECERA

Que n'és d'alegra l'aubada! No sembla sinó que la Naturalesa, sabent que avuy és festa anyal, s'hagi vestit son més llampant ropatge per celebrarla a sa manera.

Esmeragdina catifa cobreix les fondalades; los tendres brots de la cervesa (1), de retallades fulles, s'enfilen airo-sament per les bardices que vorejen lo camí; y mentres los roures mostren encara llur despullat brancatge, comencen ja a verdejar les fagedes dels alts cims.

Los aucells, apesarat del llarch silenci de la nit, xerrotejen tots a l'hora en los boscos vehins, omplint l'aire d'harmoniosos concerts; les vaques, seguides de llurs vedells, van xano xano cap a la pastura, acompanyades d'un bailet o d'una moça pera atalayarles; los pastors, al treure les ovelles, donen solta als anyells y se sent una gran cridoria en que'ls bels atiplats d'aquestos contrasten ab los més foscos d'aquelles, fins que cada anyell ha trobat a sa respectiva mare, parant llavors uns y altres de belar.

Vaig a peu y tot solet, que és com més m'agrada anar. Camino al pas que vull, m'aturo allí hont me sembla y ningú'm pressa ni'm distreu. En lloch de pendre'l camí del coll de Bas, únich trepitjat pels traginers, segueixo la drecera del coll d'Uries, molt més aspra y pintoresca.

(1) Es lo *lúpulo* castellà, l'*houblon* francès. En l'encontrada l'anomenen *aspànguls* y en menjen los brots tendres.

Tot just acaba d'eixir lo sol y el fresch oreig matinal convida a caminar, deixondint l'esperit y obrint les potencies.

Passo per la bonica pagesia de la Fàbrega, plena de la remor de l'aigua dels saltants de sos molins; atravesso'l riu Brugent, nom que li escau d'allò més bé per la molta fresa que fan ses aigües, y m'enfilo montanya amunt cap a la vella y espayosa casa de Rebugent (Riu Brugent), tota enrotllada d'altres y groixudíssimes alzines que l'ombrejen ab llurs arrodonides y negrenques copes.

Prenc lo corriol de la roureda, que va tot planejant donant la volta a la vall, y arribo al coll d'Uries, en quina vessant nord hi neix lo Fluvià, riu quin breçol no pot pas esser més humil, puix no s'hi veu més que un filet d'aigua que s'arrocega peresosament per entre la molça.

Abans de passar lo coll m'aturo un moment per juir de la vista de la vall d'Hostoles, que deixo endarrera. Lo sol llu ab tota la força d'un sol de Març. De sopte, com empesa per un buf gegantesch, la boira invadeix la vall y puja ab meravellosa llestesa; lo sol se tapa: sembla que la negra nit hagi desplegat de nou son tenebrós mantell; la boira s'esquinsa; fluctua d'ací y d'allà com si duptés sobre quina direcció hagués de pendre; alguns claps d'ella, com retalls de blanca glaça, suren un moment en l'atmòsfera y es desfàn com borrallons de neu al rebre los ardents petons del sol. La massa general se divideix omplintne les valletes laterals, mentres una bona part d'ella, compacta y espessa, s'arrapa al peu de la vessant dreta de la vall principal y puja poch a poch montanya amunt com un cirrus immens. Per damunt d'aquella blanquinosa faixa s'alcen les pelades roques d'Alfar y les negrenques alzines de la Salut, que semblen banyarse en una mar de vapors. La boira arriba al cim, s'hi arrapa un moment com si li raqués deixar la xamosa vall, y el fresch ventijol l'empeny cap a noves terres o bé la força del sol l'evapora y la fa alçar fins confóndrela ab los blanchs nuvolets que passen a ran de l'alta serra com bolves de cotó fluix que'l vent s'emporta.

Baixo per la vessant dreta cap a la vall del Fluvià, passant per entre mitj de rouredes y alzinars, mentres al altre costat, en la vessant esquerra, vermelleja la fageda. Al cim dels replechs que forma aquesta vessant hi ha espada-des roques, nues de tota verdor, que treuen lo cap per damunt de la boscuria que cobreix la costa.

Deixo endarrera, a mà esquerra, los singles del Grau, los salts de la Cabra y de la Cua de l'Euga, dominats tots ells per l'alterosa singlera dels Ayats, que de tot arreu s'ovira, y arribo als prats del fons, hont algunes vaques y vedells pasturen. Una d'aquelles, ajeguda al peu d'un roure, em mira ab sos grans ulls de gayeta, tota estranyada de veure una cara desconeguda.

¡Que n'és d'hermosa aquella estreta fondalada que serveix de breçol al Fluvià! Les plujes dels darrers dies han engrossit les dèus y per tot remoreja l'aigua. De les barrancades de l'esquerra devalla aquesta a dojo, formant capritxoses cayents allà en los cims. Del Carbonell brolla abundantíssima font, quines aigües, reunides ab les de les dèus del molí del Grau, són lo veritable origen d'aquell riu, puix que més amunt, com ja he dit abans, sols un filet d'aigua s'hi escorra.

Passat lo Carbonell, a mà dreta y a poca alçada damunt de la vall hi ha l'ermiteta de Sant Ximplí, ab son petit porxo davant de la porta y lo seu campanaret.

D'aquesta ermita's compta la següent tradició:

Algú observà que cada nit, al bell punt de les dotze, sortia al altar una calavera revestida ab tots los ornaments de dir missa, lo bonet al cap y el cälzer a les mans; ab sos ulls vuits pegava llambregada al entorn, y, no veyent a ningú que li pogués ajudar, se'n entornava ab recança cap a la petita sagristia.

Se'n donà coneixement al bisbe de Girona, y aquet digué: «Deu esser un capellà que ha mort sense dir alguna missa que tindria obligació de celebrar en l'ermita y serà al purgatori mentres no la digui: cal ajudarli».

Ja ho deya'l senyor bisbe! Però qui li havia d'ajudar? Ningú s'atrevia a ferho.



Per fi buscaren un escolanet de Sant Feliu de Pallers y li digueren: «Mira, noy: has d'anar a ajudar una missa al bell punt de mitja nit a l'ermita de Sant Ximplí; però com lo capellà que l'ha de dir és lleig, molt lleig, no li miris pas la cara, perquè't faria por».

L'escolanet hi anà, ajudà la missa ab la vista sempre fixa als rajols, y d'aleshores ençà ningú ha tornat a veure may més an aquell estrany capellà.

Al arribar a La Cau, que és una gran casa de pagès, la vall s'aixampla soptadament cap a la dreta, en direcció a Sant Esteve de Bas, quin poble s'alça a la falda d'un turó coronat per una torre cilíndrica arrunada, que pren lo nom de Sant Antoni d'una ermita que en aquell lloch hi havia hagut anys endarrera.

A La Cau, en lloch de seguir lo camí de Sant Esteve, trenco a mà esquerra, passo'l Fluvià y me'n vaig cap als Hostalets, que són al mitj de la plana, dessota del puix de Sant Miquel, quina ermita, situada al cim de negrenques y espadades roques, s'ovira per damunt de blanquinosa faixa de boira que encara és arrapada a la montanya.

Les cases dels Hostalets formen un llarch carrer, pel mitj del qual passa'l camí ral, y vistes desde lluny presenten un aspecte estrany y molt pintoresch. Totes elles tenen unes grans eixides ab baranes de fusta, y aquestes eixides són plenes de llenya, herba seca pels bous y daurades panolles de blat de moro. L'iglesia és al entrant, a mà esquerra, y encara no és acabada d'obrar.

Al cap d'avall del carrer, a mà dreta, hi ha un lloch famós en l'història de la bruixeria d'aquesta encontrada: ne diuen *los quatre camins* perquè hi formen una creu lo camí que va d'Olot al Grau y el de Sant Esteve als Hostalets. Allí és hont anaven, al bell punt de mitja nit, los que volien pactar ab lo dimoni.

Si'l que hi anava era home, li sortia un goç negre, y si era dòna, una gallina negra. Llavors la seguien tot dient: «Vull ser bruixa! Vull ser bruixa!» «Vull ser bruixot! Vull ser bruixot!», y l'animal los guiava a un lloch en que hi havia'l dimoni sentat en una cadira

de repòs; y, fets los deguts acataments, pactaven ab ell.

A dreta y esquerra del camí, tirant sempre cap avall, s'hi extén immensa catifa de verdura, interrompuda per algunes clapes de terra roja acabada de fangar. Los blats y els mestalls comencen a pujar, ab gran alegria dels pagesos, que hi funden tots llurs esperances; y els fenchs y els llobins prometen abundant adop per les terres, a menys que alguns d'aquells, barrejats de blat o d'ordi renadiu (1), se destinin a forratge pels bous.

Passo pel vehinat de can Trona y deixo a mà esquerra lo gran amfiteatre format pel coll de Barcons entre les nues y retallades montanyes de Sant Miquel y de Santa Magdalena; amfiteatre en quins esglaons s'hi veuen escampades les poques cases que formen lo poble de Joanelles.

Part avall d'aquet poble, y a mitja vessant de la Magdalena, hi ha unes roques llises y pelades que després d'una pluja, si les hi toca'l sol, semblen grans troços de tela blanca. Aquesta ilusió òptica ha donat lloch a una llegenda popular. Allí hi extenen les Encantades llurs bugades. Lo qui pot haver un llençol, unes estovalles, qual-sevol peça d'aquella roba, may més és pobre. Molts són los que han intentat haverne, més quan han arribat a les roques s'han trobat ab que aquella roba havia desaparegut.

Una llarga filera d'arbres de despullat brancatge senyala lo pas del riu al travers del pla y és l'únich que'n trenca la monotonia.

Per tot arreu hont la destructora acció de les aigües no ha despullat encara a les roques de la poch groixuda capa de terra que les cobreix, hi ha clapes d'un vert fosch en les vessants de la montanya: són alzinars que's destaquen damunt de les negroses rouredes encara nues de fullatge. Entre mitj d'aquella vegetació que encara no s'ha desperat del somni de l'ivern, s'hi veuen troços de terra d'un

(1) Nascut sense sembrar, de la grana caiguda en la precedent cullita.

color vermellós: són artigues acabades de fangar y promptes ja a fer germinar la llevor que se les hi confií. Ni un pam de terra deixa en vaga la treballadora mà dels nostres pagesos.

A la serra de Santa Magdalena, damunt meteix de Sant Privat, hi hà la petita ermita de la Mare de Déu de les Olletes, tinguda per advocada de tots los porchs de l'encontrada olotina (1).

Més avall d'aquesta serra la montanya no és ja de bon troç tant retallada, ni'ls cims d'ella són coronats de singles com fins aquí, sinó que formen una serie d'arrodonits turons.

Entre Joanetes y Sant Privat la vall s'estreny una mica per tornar a aixamplarse novament davant del Mayol, hont forma un gran cercle quin diàmetre està determinat per aquet darrer poble a l'esquerra, y Sant Pere de les Preses a la dreta.

Passo'l riu Fluvià y preny un camí de carros que surt a la carretera de Santa Coloma de Farnés a Sant Joan de les Abadesses (2), deixant a mà esquerra Puigpardines, Sant Privat, lo Mayol y Can Cirera, poblets formats tots ells de cases escampades en la vessant de la montanya y que constitueixen un sol ajuntament: lo del Mayol.

L'iglesia d'aquet poble's destaca damunt d'un turó, y contén que no fa gaires anys hi havia allí un rector que era una especialitat per treure'ls mals esperits del cos de les persones. La seva fama s'extenia a moltes hores lluny y de tot arreu anaven a trobarlo los que, perduda la confiança en los metges, se creyen esperitats. Però'l pobre tingué una mala fi: son meteix poder d'exorcisar li causà la mort. Heus-aquí com succehí:

Una fadrina dels Hostalets estava malalta y cap metge

(1) A totes les cereries d'Olot venen porchs de cera per ferne presentalles a n'aquesta Mare de Déu.

(2) Aquesta carretera sols està acabada en certs troços; per aquesta banda sols va desde Sant Esteve de Bas a Sant Joan, faltant lo troç que ha d'anar desde Amer a Sant Esteve.

li ensopegava'l remey. Un dia un vehí d'aquell poble li digué al pare de la minyona:

— Desenganyeuvos: la vostra filla està esperitada. Si la portessim al Mayol?

— Teniu rahó: no hi havia pensat, — respongué'l pare. Y anaren a trobar al rector del Mayol y convingueren en lo dia en que li portarien la noya.

Arribat lo dia convingut, aquesta's posà la roba de les festes y botines de xarol ab gomes (aquet detall és molt important per lo que diré després), la feren pujar en un carro y empengueren lo camí del Mayol.

Fins al peu de la pujada tot anà bé; però al començar aquesta la mula's resistia a tirar, malgrat que sols duya a la minyona dalt del carro. Lo pare d'aquesta y l'amich que li havia aconsellat aquella expedició, a força d'empenyer lo carro y de tirar de la mula, lograren a la fi arribar a la placeta de l'iglesia. La noya y son pare entraren en aquesta, y l'amich pujà a la rectoria per avisar al rector.

Baixà aquet a l'iglesia, es posà lo sobrepelliç y l'estola, prengué'l ritual y començà a llegir los exorcismes de rúbrica. Benehí després a la noya y començà a preguntar al dimoni per hont volia sortir del cos d'aquella.

— Pels ulls, — contestà'l dimoni.

— No, que la deixaries cega! — digué'l rector.

— Per la boca.

— No, que la deixaries muda!

— Per les orelles.

— No, que la deixaries sorda!

— Donchs per hont voleu que surti? — preguntà'l dimoni veient que se li tancaven totes les sortides.

— Pel dit gros del peu esquerre! — cridà'l rector.

Y en lo meteix moment la noya pegà convulsivament una puntada de peu en l'aire y la botina li saltà fins a la volta de l'iglesia, cayent de rebot sobre'l front del rector, que exclamà:

— La noya és curada, però jo só mort. —

Y, en efecte, se tingué de ficar al llit, y als vuit dies justos l'enterraven.

Al passar per Les Preses, que deixo a la dreta, les campanes trillejen d'allò més, cridant a la gent al ofici de rams.

La plana que s'extén entre la carretera y el riu, que temps enrera era un estany, l'estany de Les Preses, està plena de reguerots per sanejar les terres, únich modo de ferles conreuables.

Passades Les Preses lo Fluvià's tira soptadament cap a l'esquerra empès per la corrent de lava que, baixant del volcà de Batet, creuà transversalment la vall, formant lo que avuy se nomena *Bo de Tosca* y donà lloch a la formació del antich estany que cobria aquesta encontrada.

Aquí trobo ja varies colles de pagesos carregats de romaní y de llorer florit y plens d'alegria. Los homes porten la tradicional barretina catalana; en les faldilles y mocadors de les moces s'hi veuen tots los colors del arch de Sant Martí. Es particular que com més en contacte ab la naturalesa viu la gent, més afició té als colors llampants.

Arribo al cap d'amunt de la pujada de la Golfa, y allí m'aturo un moment per contemplar lo magnífich fondo del panorama que tinch davant meu.

Lo Fluvià descriu una gran curva; a la meva esquerra se tira per dessota de Mas Codella cap a La Pinga, passa pels molins del Collell y Sant Roch y llepa les muralles d'Olot. Aquesta vila, al peu dels apagats volcans de Montsacopa, Montolibet y La Garrinada, quins conos rogenchs ressalten d'un modo notable sobre les cendroses montanyes que separen la vall d'Olot de les de Bianya y Ridaura. Per damunt de l'immensa graderia que formen les serres que tinch davant, gegantesch amfiteatre construït per titans, treu lo cap lo vell Pireneu com si volgués tafanejar lo que passa a la plana.

Apreto'l pas y arribo a Olot mitja hora després, en lo moment en que sortien del ofici de rams de la parroquia de Sant Esteve. Los noys y noyes porten rams de llorer ab tortells, que és lo regalo que en aquesta diada acostumen a férloshi'ls padrins.

Per esperar l'hora de dinar dono un tom per la vila,

que no descriuré per haverho ja fet lo nostre company Sr. Arabia y Solanas en l'*Anuari de l'Associació d'Excursions Catalana* corresponent a l'any 1882; y desseguida d'haver dinat, veyent que amenaçava pluja, surto d'Olot y emprench la marxa per la carretera de Santa Coloma cap a Sant Esteve de Bas.

Les boires que durant lo matí s'havien conservat arrapades al cim de les llunyadanes serres, espessintse y acostantse, començaven a cobrir les vessants dels més pròxims turons, no veyentse per damunt d'elles més que l'arrodonit Puig Sacalm, darrera del Mayol, y les punxagudes crestes de la Magdalena y de Sant Miquel, entre Sant Privat y Joanetes.

La vall del Fluvià havia perdut l'aspecte rialler que tenia al dematí: fins lo color del cel s'havia enfosquit. La broma seguia espessintse, y al arribar a Sant Esteve, a 8 kilòmetres d'Olot, queya ja menudíssima pluja.

A Sant Esteve, hont acaba la carretera, prenych lo camí del coll de Bas, hont neix l'altre braç del Fluvià, que s'uneix dessota d'aquesta vila ab lo que baixa del coll d'Uries. La vall que s'extén desde Sant Esteve de Bas al coll no és, de molt, tant accidentada y pintoresca com la del Grau, que he seguit aquet matí. Argiles rojes, roques margoses blaves, poch arbres y escasses mates és tot lo que s'hi veu.

Desde dalt del coll veig allà, en lo fons de la vall que deixo endarrera, una immensa capa de boira, com un gran mar de vapors cendrosos dins del qual ha desaparegut tot, arbres, cases, turons, sobresortintne sols los cims de les montanyes, que semblen altres tantes isles.

Emprench la devallada cap a Sant Miquel de Pineda, per quina iglesia passo tocant, y arribo a Sant Feliu de Pallerols a entrada de fosch, tot pensant en la diferencia d'aquell cap al tard ab la riallera aubada del meteix dia.

CELS GOMIS

## FERNANDO POO

### Una visita al rey Moka per l'interior de l'isla

#### I. — Los BUBIS

La raça *bubi* és la primitiva de l'isla. Sols una petitíssima part està civilisada y viu entre nosaltres; però la massa principal habita'l cor dels boscos, hont viu independent y jamay sotsmesa al jou del treball. Lo *bubi* selvatge tem al blanch per instint, y fuig de sa presencia com ho faria del foch.

Si fos possible viure, encara que fos solament vuit dies, entre ells, quantes y quantes rareses sabriem de ses costums, tant poch conegudes; costums que arrenquen moltes vegades de les supersticions que'ls dominen. Lo *bubi* selvatge creu que hi ha dos móns: un ocupat pels seus pobles, limitat per la ratlla de bosch verge espessíssim que'ls volta; l'altre, ocupat pels blancs, ple de perills, y tant temut per sa raça que sols per gran necessitat se decideix a penetrarhi, y quan ho fa és ab grans precaucions; de manera que si té de provehirse de tabaco, té bon compte de comprarlo molt lluny d'alguna ciutat europea, a algun dels *bubis* civilisats, a fi de no tenir la gran desgracia, per ell, de topar ab un blanch, en qual cas fugiria com una daina.

No fóra la primera vegada d'anar un *bubi* carregat ab l'oli de palma, que potser li ha costat dos dies de treball lo recullirlo per ferne entrega als *bubis* de ciutat, que'ns lo venen després a nosaltres, y, al trobar un blanch, llensarlo a terra per escapar més lleuger que'l vent, internantse com un llamp en les inaccessibles espessors dels boscos. Aqueixa por invencible és deguda a fets molt antichs del començament de la colonisació d'aquesta isla pels portuguesos, que feren mil actes de barbarie al trobar un país verge completament y habitat per aquesta raça que volgueren sotsmetre a l'esclavitut, obligantlos a desboscar lo

que avuy és voltants y ciutat de Santa Isabel, matantne molts al aplicarlos càstichs inhumans, violant a ses dònes, y donant això lloch a que'l bubí aburrís de mort al blanch y s'internés dins les boscuries, d'hont algunes batudes donades pels portuguesos els tragueren; y llavors fugiren al sud de l'isla, que és hont avuy estàn acorralats, inculcantse de pares a fills aquell odi originari als blancs.

Se calcula en 45,000 la població selvatge, número considerable, que és degut a que existeix entre ells la poligamia y a esser lo bubí molt sensual.

Si'l bubí volgués sotsmetres al treball (lo que s'ha provat de mil maneres, tant ab rigor com carinyosament), serien immensos los beneficis que reportarien a n'aquet país y a n'ells meteixos: en primer lloch, perquè millorarien notablement de condició, ja que guanyarien honrosament son pa; y en segon lloch, grans extensions d'aquesta isla podrien desboscarse, y els terrenos y llochs que avuy són infecciosos se tornarien terres de conreu, ab lo que's lograria gran augment de riquesa agrícola y lo fer més habitable als europeus aquesta colonia, cosa que avuy costa un xich.

No hi ha cap dupte que'l bubí és intel·ligent, y ho demostren lo meteix los terrenos que per gust se conreua, com los objectes que, ab una paciència meravellosa, fa per adornarse'l cos, coll, braços y cames. Sa repugnancia al treball constant y seguit és la causa de que'ls espanyols tinguem de recorre a colonies ingleses en busca dels negres crumans pel cuidado de les finques-ingenis; més aquestos no són pas, ni de molt, tant actius com els bubis que tinguin ganes d'ocuparse en dits treballs.

Lo vici que domina més als individus d'aquesta raça és lo fumar, per lo qual tenen un verdader deliri, vegetentse tant als homes com a les dònes y criatures ab la pipa a la boca, fumant un tabac humit y pudent, que sols poden resistir unes naturaleses de bronze com les seves. Un bubí, al tenir tabac, no desitja res més, puix que si algun cop treballa és sols per adquirirlo.

L'autoritat en cada poble resideix en el *botxuco*, que reuneix en sa persona les atribucions d'arcalde, metge y



sacerdot; de manera que ell és qui casa, qui castiga, qui cura y qui ho arregla tot.

Entre'ls bubis la dòna és objecte de comerç: l'home que compra una dòna a un altre, fa'l contracte davant del botxuco, paga son valor (que ve a esser dues botelles de canya, tabac, *cachunbos* o diner bubí), y llavors el botxuco diu al comprador que aquella dòna ja és seva: desde aquell moment té, respecte d'ella, el dret de vida y mort. L'adulteri és castigat severament, puix a la dòna, si és adúltera, pot matarla o entregarla al botxuco, qui la fa morir a pedradas; y al home causant del adulteri se l'impossibilita per reincidir.

Les dònnes poden ser venudes al arribar a l'edat de 12 anys. Lo robo també és molt castigat: lo botxuco, seguint les ordres del rey, quan li presenten un negre que ha robat, fa tallarli la mà dreta; justícia que se segueix, y que'l governador general de l'isla no ha tractat may de suavisar perquè és una garantia per la seguretat dels europeus.

Quan un dels bubis cau malalt, sa familia corra a buscar al botxuco, qui fa uns exorcismes al pacient, li unta la cara ab saliva, y ab aquet remey ha de curarse al cap de tres dies; més si passat aquet temps no ho està, llavors l'abandona tothom, perquè'l creuen possehit del *Morimó* (qu'és l'esperit del mal), y l'infelís mor per falta d'assistencia. Llavors l'enterren, colgantlo dret tot ell dins d'un sot molt fondo, excepte'l cap, que queda fòra terra, deixantli a la vora la pipa y el tabac; però fa dos anys que'ls PP. Missionistes de Concepción han conseguit que siguin enterrats asseguts y coberts de terra enterament.

Un cop acabat l'enterrament, la familia crema la casa hont vivien y van a ferne una altra a l'extrem oposat de la població.

Aquestes noticies que del poble bubí teniem avivaren la natural curiositat que se m'havia despertat, fa temps, de coneixer l'interior de l'isla y veure la població en son propi terror; aixís és que aquest any concertàrem per fi una excursió, que l'havia de fer encara més interessant

lo propòsit de seguir a través de l'isla, per terrers absolutament selvatges, un camí desconegut encara pels europeus.

## II.—EXCURSIÓ A TRAVERS DE L'ISLA

Lo mes de Maig del any passat varem empèndrela dos companys de comerç y jo, junt ab dos PP. Missionistes, ab deu negres *crumans* treballadors de casa, a qui armàrem de matxetes, y una bona provisió d'armes y municions nosaltes. Gracies a l'amabilitat del comandant del canoner *Salamandra*, aquet nos conduhí fins a San Carlos, lloch hont devia començar l'excursió; y allí fondejàrem davant d'una finca hont ja'ns esperava una ballenera que va deixarnos a terra, y dos companys més que devien formar part de l'excursió. Desde allí varem anar a la Casa Missió, que's troba a tres quarts d'hora de la platja, y aquí fórem obsequiats ab un bon dinar al estil de la nostra terra, brindantse ab el porró a la mà per la felix terminació del viatge.

Tots erem catalans, a excepció d'un P. Missioner.

Se convingué'l plan de campanya, y los PP. nos oferiren tres bubis per guies, qu'ells tenien de confiança, als qui s'obsequià ab un xich de canya y tabac per guanyarlos la voluntat, ja que se'ns digué que, a pesar de tot, guarden afició a sa vida independent y afecte natural als de sa raça, lo qual obliden o aparenten oblidar quan no van a cap dels seus pobles.

La caravana s'augmentà ab 5 *crumans* escullits dels seus y un tal Joki per intèrprete, xicot viu y intel·ligent que posseheix varis idiomes y ha corregut molt l'Àfrica, puix va acompanyar a Stanley fins al Congo, però que té, per desgracia, excessiva afició a la beguda.

Al vespre, sentats al peu d'una gran palmera, resàrem el rosari y nos disposàrem a deixar al dia següent la grandiosa badia de San Carlos, voltada de finques de cafetals y cacauers, que l'hermosejen extraordinariament.

El dia 15 de Maig, a les 8 del matí, emprenguerem la marxa.

Un guia anava al davant de tots; seguien cinch crumans, que bé puch anomenarlos *gastadors*, qual missió, per esser homes forts com lo bronze, era la d'obrirnos camí al trobarnos en lo bosch a través dels matorrals; després, dèu negres més, carregats ab les provisions tant de boca com de guerra, impermeables, hamaques y mantes, de roba interior y exterior; dos guies més al nostre costat; y, per últim, nosaltres, armats d'escopetes, matxetes y revòlvers.

Un cop tots a la platja, se va revisar la càrrega dels negres, y ab dos balleneres vam ser trasladats al cantó oposat de la badia, per emprendre ja'l camí del bosch. La brisa era favorable, per lo qual la travesia ab prou feines va durar una hora.

A la mitja hora escassa de camí's presentà al pas un riu molt ample, però ab aigua sols fins a mitj cos, que pasàrem a coll dels nostres negres, per lo vist molt acostumats ja a n'aquesta operació, que's repetí tres vegades més en altres torrents que després atravessàrem.

Continuà la nostra marxa a través d'una gran finca plantada de cafè y de cacauers, qual pas va durar prop de tres quarts d'hora, mentres la calor anava apretant fins quasi asfixiarnos, faltantnos l'aire per respirar y fentnos desitjar entrar al bosch y disfrutar l'ombra aconsoladora.

Quan hi fórem semblà que entravem en plena nit: tant gran era l'espessor de ses ombres, que no donaven entrada al més petit raig de sol. S'ovirava únicament un teixit immens de tronchs, un toldo espessíssim de fullatge en les altures, y una inacabable alfombra verda a nostres peus.

En aquesta forma caminàrem fins a les 5 de la tarde, sempre pujant, ensopegant molt sovint ab arbres caiguts de tant vells, y que contra la nostra voluntat era precís atravessar, si és que voliem seguir lo camí més dret a fi d'arribar abans de la nit a Musola per descansar, que bona falta'ns feya, puix la poca costum va fernos molt pesades y fadigoses aqueixes sis primeres hores de marxa.

A les cinch y quart un espessíssim canyar substituhí al bosch. Els nostres *gastadors* hi obrien pas de tant en tant;

emprò cap punt del terreno podia veures a dreta y esquerra per damunt d'aquelles canyes de 3 y de 4 metres d'alçada; de manera que's feya molt difícil orientarnos.

A la mitja hora de caminarhi, lo bubí que'ns guiava's va posar a xiular una bona estona ab una petita carabaça que duya penjada del bastó; y al preguntarli per què ho feya, nos va dir que era per prevenir a la gent del poble ahont anavem a entrar que no fugissin, perquè eren PP. Missionistes los que en ell anaven a parar; y a la poca estona una infinitat de xiulets iguals respongueren per tots costats. Y acabantse de prompte'l canyar y el boscam, entràrem en el petit poblet de *Rilaja*.

Aquesta població bubí no se'ns mostra esquerpa; però, no obstant, tots los homes amagaren a ses mullers y foren ells sols qui'ns reberen. Allí se'ls comprà bastants ous a cambi de tabac, a pesar de portar provisions per vuit dies y de que contavem trobar caça pel camí.

LLUÍS DE MARTORELL

(Acabarà)

---

## CRÓNICA DEL CENTRE

### SESSIONS OFICIALS

VETLLADA EN HONOR DELS SOCIS PREMIATS EN ELS JOCHS FLORALS D'ENGUANY.—Aquesta festa va tenir lloch el dia 4, y fou presidida pel Sr. Maspons y Labrós, president honorari del CENTRE, tenint als costats al mantenedor dels Jochs Florals D. Miquel S. Oliver, als representants de l'*Arqueològica Luliana*, Srs. Estanislau de K. Aguiló y Jaume Guerau, al Sr. Rubió y Lluch y altres delegats d'associacions catalanes.

Oberta la sessió pel Sr. Maspons ab un discurs de presentació dels dignes representants de l'illa de Mallorca y de felicitació als socis premiats, fou llegit un discurs del president del CENTRE, en Lluís Marià Vidal, que és una entusiasta apologia de la llengua y de la literatura catalanes.

Després es varen llegir sencers o fragmentàriament els treballs premiats dels socis, alternant els de prosa ab els en vers. Les poesies llegides varen ser dels Srs. Jaume Collell, Cosme Vidal, Claudi Planas Font y Joaquim Ruyra; els treballs en prosa, de Mossèn Anton Vila, Mossèn Anton Gudiol y Norbert Font y Sagué. Es llegí, ademés, una poesia del Sr. Busquets y Punset dedicada als socis premiats.

Accedint als prechs de molts dels assistents, el Sr. Oliver va recitar dos hermoses poesies, *Lo Moliner* y *Recort de Barcelona*, que foren molt aplaudides.

La Sra. Wherle cantà ab molt gust algunes cançons mallorquines, y el Sr. Capmany algunes de catalanes.

El Sr. Massó Torrents va llegir una salutació a Mallorca, y acabà tant agradable vetllada ab la cançó patriòtica *Els Segadors*, cantada pel Sr. Bonet y corejant la represa tota l'assistència, que's posà dreta per respecte a lo molt que simbolisa la cançó.

SESSIONS PREPARATORIES.—El meteix dia 4, després de la vetllada, es va preparar l'excursió al Montserrat en obsequi al mantenedor foraster Sr. Oliver.

El 14 se celebrà la preparatoria de l'excursió al castell de Vilassar, castell de Burriach y Argentona. Després es va fer lectura d'alguns capítols de l'obra inèdita de D. Pere Pach *Datos històrics sobre la ex-ciutat de Roda*, podentse apreciar l'acumulació de notícies que pacientment ha pogut arregar l'autor.

## EXCURSIONS OFICIALS

EXCURSIÓ AL MONTSERRAT.—El dia 5 es va fer l'excursió a Montserrat que sol celebrar el CENTRE com a mostra de simpatia al mantenedor foraster dels Jochs Florals. Haventho sigut enguany D. Miquel S. Oliver, director de *La Almudaina*, de Palma de Mallorca, y que porta tant afecte a tot lo nostre com tots nosaltres en portem envers l'*Illa daurada*, va ser ab gran gust que'l CENTRE EXCURSIONISTA va acordar l'excursió a nostra més típica montanya.

A més del Sr. Oliver, ens acompanyaren altres dos balears que vam tenir el gust de veure en el nostre local el dia abans, Srs. Estanislau de K. Aguiló y Jaume Guerau. Els associats que hi assistiren foren els Srs. Maspons y Labrós, Pagès y Massó Torrents.

Es va sortir de Barcelona en el primer tren, y tot seguit, després d'arribats al monestir deixant el carril de cremallera, em-

prengueren a peu la dreuera de Sant Geroni, hont s'havia projectat dinar. Abans es passà alguna hora en escalar el cim y en admirar l'esplendent panorama, qual vista els evocava mil records que portaven a que la conversa no fos altra que sobre Mallorca y l'extensió de la nacionalitat catalana. Gran cordialitat y simpatia de conceptes regnà durant el dinar y durant tot el camí de devallada, que va ser pel de ferradura. Després d'haver pagat una visita a la Moreneta, s'empreguè la tornada a Barcelona, ben segurs de que tots els excursionistes conservaran molt temps el record d'aquesta anada.

EXCURSIÓ ALS CASTELLS DE VILASSAR Y DE BURRIACH, ARGENTONA Y MATARÓ.— Va verificarse'l dia 16, ab assistencia dels associats Srs. Carsi, Millet (Tomàs), Millet (Francesch), Millet (P. A.), Pagès, Rosals (pare y fill) y Teixidó.

L'itinerari seguit va ser el següent: sortida en el tren de les 4'55 del matí fins a Premià, d'aquesta vila a Premià de Dalt, y d'aquí al santuari de la Cisa, hont esmorzaren. De la Cisa a Sant Genís de Vilassar, hont visitaren l'interessant castell o casa senyorial, que ha sigut descrit detalladament en altres publicacions excursionistes. Després s'encaminaren al esfondrat castell de Burriach, d'allí a Argentona, hont dinaren, y per la tarde's dirigiren a peu a Mataró a pendre l'últim tren per tornar a Barcelona.

## CONFERENCIES

Una notable monografia folk-lòrica constitueix el treball de D. Cels Gomis titulat *La lluna segons lo poble*, que's va llegir el dia 20. Es molt augmentat de comprovants sobre'l que'l meteix autor va publicar en 1883.

Tots els dilluns d'aquet mes, excepció feta dels festius, han seguit en el nostre local social les conferencies que sobre Gramàtica catalana ha donat el Sr. Ferrer y Carrió, ab satisfacció dels seus oyents.

---

## NOVES

Devem fer constar que per un descuyt incompreensible no figurava en la llista de socis delegats del CENTRE l'entusiasta catalanista de Sampedor en Francisco Sala y Duran, a qui tant agrahits

quedaren los socis que verificaren l'excursió al Serrat dels Morts per estudiar les sepultures que allí existeixen.

La Junta Directiva, en sessió del 18 d'aquet mes, va esmenar aquesta falta consignant lo nom del Sr. Sala en l'esmentada llista.

—A Tarragona s'ha descobert últimament una ara votiva romana, en los desmunts que s'estàn fent entre'ls carrers de Fortuny y Reding. Dita ara, de marbre blanch, mideix o'10 m. de llarch, o'10 d'ample y o'09 de gruix. Porta la següent inscripció, ab hermoses lletres del sigle II, altas o'25 m.:

PHILETVS MVMMIOR

EX VOTO

*Philetus Mummior(um)*, *ex voto*, això és, presentalla de Fileto servent (?) dels Mummios.

En lo lloch hont s'ha trobat aqueix epígrafe s'hi descobriren fa alguns anys fragments d'estatues y làpides pertanyents, se creu, als temples de Venus y Minerva, enclavats en lo recinte de les *Thermas* y del *Gimnasi* romans. Demostren aquesta suposició la troballa de restos de murs dividits en compartiments quadrangulars recoberts de ciment y primes lloses de marbre del país, lo qual se creu que formaren part de les *Thermas*.

Malaguanyadament tot s'ha destruït al ferse'l desmunt, haventse recullit pel quefe del Museu Arqueològich, senyor del Arco, alguns fragments del formigó duríssim que formava'l paviment, algunes lloses de marbre y restos d'un mosaich format ab *tesseles* blanques y blaves. Queda encara per desmuntar un terreno ahont s'hi guarda un mosaich de regular extensió. Suposem que's farà lo possible per salvarlo y traslladarlo al Museu Arqueològich, encara que poques esperances podem tenir en vista de l'indiferencia que en les esferes oficials regna per tot lo que no sia acontentar a cacichs y fomentar les miseries de la política menuda.

— En lo terme d'Almozara (antich regne de Valencia, vora de Castelló), y en uns tarongerars del hort de D. Guillem Talla, al obrir la terra per fer los fonaments d'una casa, les aixades dels treballadors toparen ab una gran pedra. L'aixecaren, y dessota hi havia una caixa de ferro que guardava un capell de guerrer, un troç de bandera, una calavera, un saquet de monedes d'or y un drap hont escrit grosserament s'hi llegia: *Despulses d'en Lluís d'Amalafa, mort en les lluytes del paumeral Corrianchenç*.

El Sr. Talla va ensenyar la troballa al bibliotecari de la província de Castelló, y aquet senyor va dir que aquelles despulles y objectes eren de l'època de la reconquesta valenciana pel gran rey d'Aragó en Jaume I, y que l'inscripció catalana deu referirse an algun dels nobles cavallers que l'acompanyaven.

Les monedes d'or trobades dins la caixa de ferro foren venudes, exceptuant un exemplar de cada classe, a un antiquari alemany que viu a Valencia, per la quantitat de 37,000 pessetes.

En lo molí de Besalduch, no molt lluny d'Almozara, no fa pas molt temps que també varen trobarshi objectes del segle XIII semblants als de la finca del Sr. Talla.

Trasladem aquesta notícia, de qual veracitat no gosem respondre, tal com ens ha sigut transmessa.

—En la finca agrícola *Na Reus*, del terme municipal de Petra (Mallorca), un pagès hi ha trobat una moneda d'or de 7'20 grams de pes que té al anvers un bust de César August y una llegenda al entorn que diu:

CÆSAR AUG. F. DOMICIANUS COS. VI

y una altra al revers que diu:

PRINCEPS JUVENTUTIS

No és aquesta la primera vegada que per aquells indrets s'hi troben testimonis de la permanència dels romans en aquella illa, ja que s'hi han trobat àmfors y altres objectes, per més que l'intensitat del cultiu en aquell terror ha fet desaparèixer segurament molts sepulcres, guaytes, navetes, etc.

—El dia últim del mes passat el Colegi Notarial de Catalunya va elegir degà a D. Francisco de S. Maspons y Labrós, que durant quatre anys ha sigut nostre estimat president. Li enviem ab aquet motiu la nostra més cordial enhorabona.

—El dia 2 es va celebrar ab la solemnitat de costum la festa dels Jochs Florals.

—El nostre estimat soci delegat D. Miquel S. Oliver, en honor del qual el CENTRE va celebrar una excursió al Montserrat, descrita en altra part d'aquet nombre, inspirat pel recort de la vista de les montanyes, ha tramès al Sr. Maspons y Labrós una bellíssima composició poètica baix el títol *Montserrat*, que's va llegir en el nostre local en una de les darreres sessions celebrades aquet mes.